

FUSHA E KORABIT, MREKULLITË DHE MISTERET E SAJ

Çfarë historie përmban në vetvete kjo Fushë, kjo Fushë e emërtuar herët dhe e specifikuar jo pak?

A mund të lindte kënga pa këtë Fushë? Gjithashtu, kjo Fushë e Korabit nuk mund të përfytyrohet pa një këngë burrërore. Njëherazi, ajo nuk është si çdo Fushë tjetër. Sigurisht që kjo Fushë e njohur ka një histori krejtësisht të vetën, të gjatë a të shkurtër, të cilën e mira e do që të zbulohet e zhbirohet pjesë-pjesë. Kënga “Oj Fusha e Korabit” këndohet tradicionalisht me kavall.⁴¹

1. Oj Fusha e Korabit, - o njera un-o

Që në përfytyrimin e parë kjo Fushë nuk mbetet më një objekt, një gjendje pa formë. Sapo nis vargu i parë, ajo animizohet, bëhet vërtet qenie e gjallë (një figurë e shfrytëzuar me dhjetëra herë në letërsinë tonë të dëshirës, përtej njerëzores). Vargu të sjellë para syve një Fushë me shpirt, që ndien dhe ankohet bashkë me thirrjen e fuqishme njerëzore me një thirrje e zë emocionues. Këtë e bën të njohur vargu refren, vargu i zemrës së djegur, ku shpuza është mbi e nën thëngjij.

Oj Fusha e Korabit, - o njera un-o

Tëj na erdhe hakit, - o njera un-o

Tëj na erdhe hakit - o njera un-o,.

Tëj na dave shtratit, - o njera un-o

Është kjo një thirrje e dalë nga shpirti (duhet të besosh se ka shpirt, ndryshe mos i lexo këto shënime), së bashku me

41 Kavalli i ngjan një fyelli të gjatë druri. Para se të përdoret, është mirë që ai të lyhet me vaj ulliri, që të dalë tingulli sa më i butë e i ëmbël për dëgjuesin, duke fituar një bukuri të pashoqe. Këtë e thonë specialistët.

ofkëllimin e shpirtit: *o njera un-o*. Thirrja që lëshojnë gratë, sikur është edhe një thirrje e fshehtë që lëshon vetë Fusha. Pas kësaj piskame njerëzore, Fusha e Korabit druhet se mos e mallkojnë.

Edhe vendasit ruhen shumë që të mos e mallkojnë kurrë, ndonëse pa dashje, edhe e lëndojnë. Nëpër atë Fushë, burrat, djemtë e rinj a të moshuarit me përvojë, merrnin udhën e largët të shtegtimit..

Fjala *hakut (hakit)*, këtu e gjetkë ka disa **kuptime**. **Nusja** e re pret me padurim burrin e saj. Ajo ndihet e vetmuar, as shtrati nuk e qetëson. A mund ta qetësonte një cak i zbrazët, bosh, ku ka vetëm ftohtësi! Ajo nuk ka dashur t'i largohet burri, sepse nuk e do as shtratin bosh. Nusja ndihet keq, si e nëpërkëmbur dhe e harruar, vajmedet, sikur të jetë edhe e braktisur. Rrengu që mendohet se u ka "punuar" Fusha, është i madh: ajo u rrëmben burrat e rinj, u rrëmben baballarët e fëmijëve të tyre, u rrëmben gëzimin njerëzor që u zbukuron jetën.

Nuk kemi atë lloj kënge që përshkruan vetëm e vetëm vuajtjet e mërgimtarit, por edhe dramën që ajo lë pas, ata shpirtra njerëzorë që drithërohen për të, për jetën e tij,

për shëndetin e tij. Nënës që mbetet me sytë nga porta e jashtme, motrave e vëllezërve u pëlçet zemra, prandaj ato i luten sërish djalit, që të vijë, se pa të jeta e tyre shkon keq e më keq. Nuk është nevoja që të flasë se ç'ndien nusja e re, pasi ajo ka folur në strofat e para. Tashti, pra, radhën e kanë njerëzit e tij të tjerë më të afërt. Po përse këta njerëz drithërohen e shqetësohen për burrat që janë larguar? E dinë se ata do të kthehen, por e kanë edhe një merak, e këtë më shumë e ndiejnë nusët e reja. Ky shqetësim-largim njerëzor është i përvitshëm, si një ritual që patjetër do të ndodhë, si një mister që mbetet i tillë.

Megjithatë, sikur koha ka ngecur në vend, pasi kishin mbetur pa u kënduar të gjitha ninullat, sepse fëmijët po mungonin në vatrën e tyre, se burrat ishin larg, pa dashurinë e babait, pa atë rritje natyrale, kur e kishin të atin pranë. Ata ishin larg pas tonelatash të ujëvarave qiellore. A kemi të bëjmë me një legjendë, ku njerëzit ishin pas shtatë malesh e shtatë detesh që gratë e vjehrrat i pëshpëritnin nën buzë, ndërsa burrat me kavall! Ja si vijon kënga e drama:

Shkove kapërceve – o njera un-o / krajet s'e theve – o njera un-o./

Pse s'e thkeve krajet – o njera un-o,/ Vet i pate fajet – o njera un-o.

Nusja e re ka pritur se mos vallë burri i saj nuk do të shkonte në shtegtim kësaj here. Ajo e ndjek gjatë gjithë kohës, që ai ta kthente kokën pas e ajo t'i bënte ndonjë isharet që ai të mos shkonte. Por ai është i vendosur në atë që do të bënte dhe, për të mos iu ligështuar zemra, nuk e kthen fare kokën pas. Po nusja a mund të bënte një shenjë të tillë, ku jeta luftonte për mbijetesë? Edhe nusja e dinte se ai duhet të shkonte, pasi ndryshe jeta e tyre shuhej. Prej aty nusja shkon në dhomën e saj të gjumit. Aty s'duron më: shkrehet me lot, aq sa i mbufaten sytë. Edhe kur po bënte gati teshat (rrobat) për të fjetur, asaj nuk i pushojnë lotët. Poeti popullor përdor edhe figura letrare të goditura, si: metafora, epitete, krahasime. Burri ka lënë shenjat e tij: kollanin e fishekëve, ashtu edhe qostekun (orën e xhepit) që nusja i gjen poshtë jorganit dhe dyshekut. Ndonëse ai e ka bërë edhe për të, ajo është kaq e dëshpëruar sa që çast pas çasti shfaqet edhe merak i saj: ai nuk është larguar as për një ditë, as për dy, por për gjashtë muaj. Kjo kohë kaq e gjatë është shumë torturuese për të. E kënga vijon e vijon:

Thkeva hina n'odë/Sajt mushen me lot/Kur bana me shtraue/Lotët më shkojshin kraue. / Kur grajta jorgjanin,/ Xheç dada kollanin,/ Kur grajta dyshekin,/ Xheç dada qestekin. / Kur shkova me ra,/ Desh qasa tu ka, S'jan një dit e di,/ Jan' gjasht mujt e zi.

2. Pak fjalë për Dibrën, Fushën dhe Malin

Treva e Dibrës është një zonë që ka pasur peshën e saj të rëndë në historinë kombëtare. Në shumë raste, fjala e pushka e saj kanë qenë vendimmarrëse dhe vendimtare. Kjo nuk është krenari lokale apo krahinore. Pa mohuar rolin e trevave të tjera, Dibra e ka thënë kryefjalën dhe kryevendimin e saj në momentet më kyçe e dramatike të lëvizjeve tona për liri e troje të përbashkëta. Nuk po hyj më tej në histori, sepse do më duheshin vërtet faqe e faqe pa mbarim për të ravijëzuar historinë e saj.

Ajo shtrihet në lartësinë mbi 350 metra mbi nivelin e detit. Lartësia 2751 metra bën që mali i Korabit të bëhet i njohur si mali më i lartë i Ballkanit. Ky kryemal qëndron mbi të tjerët dhe është si babagjyshi i maleve të tjera të Ballkanit. Kurrizi i Korabit ndahet me tri kreshta kryesore, gropat e të cilit përbëjnë edhe pika

takimi ndërmjet tyre. Ato kanë disa emra sinjifikativë, sikurse janë: Kreshta e Panairit, e Staneve të Preshit dhe e Bjeshkës së Shehut.

Nuk mund të la pa bërë këtë parantezë. Gjyshja ime, ndjesë pastë, ishte një grua që gjithë jetën e kishte kaluar në Peshkopi, pranë përroit, buzë Teqesë së dikurshme e xhamisë së qytetit. Kështu, ajo njihnte shumë histori që lidheshin me këto vende. Kur e pyesja, ajo më fliste për malet, për fushat e lumenjtë që Dibra i ka me bollëk. Kur përmendte malet, më thoshte: “Mali ma i naltë është Kurupi”. Unë e kisha mësuar në shkollë se atij mali i thoshin Korab. Pse Kurup? “Kështu i kemi thanë *evel ezel* (pra: mot pas moti), që kur unë isha vajzë e vogël, e kam dëgjuar nga prindërit e mi”. Mos vallë gjyshja kishte të drejtë dhe ky mal krenar e simbol heroizmi është quajtur kështu dikur? Unë them se po. Gjyshja mbante mend shumë gjëra, madje qysh para kohës së Austries (Austro-Hungarisë), por edhe më përpara. Gjyshja rrojti gjatë, mbase më shumë se 90 vjeç, derisa Perëndia e mori dhe dëshiroj ta ketë çuar në Parajsë. Veçse emërtimi që i bënte këtij mali, më ka mbetur në kujtesë.

Udhëtarët e vizitorët thonë se Fusha e Panairit ka një peizazh madhështor, ku mbi të, në perëndim, qëndron maja e Korabit. Ajo ka formën e një stadiumi, në krye të të cilit është një burim me ujën më të ftohtë që buron në Shqipëri. Është e habitshme se në muajin qershor, vizitori në këtë fushë do të gjejë borë dhe shumë lule të çelura që kanë shumëllojshmëri të pazakontë gjetesh e ngjyrash.

Emërtimi “Panairi” nuk është një rastësi. Ky vend është përdorur në shekuj si panairi i blegtorisë, madje edhe për shumë vise të Ballkanit. Para se vizitori të arrijë në Panair, duhet të kalojë Rrafshin e gjerë të Korabit apo, sikurse quhet nga vendasit, Fushën e Korabit. Historikisht, ajo ka shërbyer si urë lidhëse e Kalasë së Dodës me shqiptarët e Kosovës e ata të Maqedonisë.

Në ditët e verës së paktë, Fusha e Korabit, pa e zmadhuar aspak, i ngjan një qilimi gjigant lulesh, të cilat nga java në javë sikur i lënë vendin njëra-tjetrës. Kjo Fushë u ofron vizitorëve ajër të pastër, aromë dhe bukuri mahnitëse, por edhe pista skish dhe veprimtarish të tjera dimërore, sepse bora këtu qëndron afro gjashtë muaj. Ajo u ofron vizitorëve jo vetëm ujë të ftohtë, por

edhe bulmet bio që është tepër i shijshëm, mbase kjo vjen edhe nga gjethet e bari që ka kjo Fushë.

Teksti i kësaj kënge është poezi. Kjo poezi është, në të vërtetë, edhe një tablo epike me situata rrëqethëse, me një dramë të fshehur e të pashprehur, por lirisht të nënkuptuar. Vetëm një popull me shpirt artisti mund të sajojë perla të tilla. Kjo këngë më kujton jaret e mrekullueshme shkodrane. Ajo është lehtësisht e krahasueshme me to. Është një tablo e tillë që i jep krahë imagjinatës dhe përfytyrimit për të “parë” me sytë e mendjes detaje të kësaj drame njerëzore, të ndikuar nga rrethanat e mbijetesës. Atje tej, në gryka malesh e honesh, nën tisin verbues të një mjegulle të dendur, udhëtarët, që më pas do të jenë refugjatë, janë nisur në kërkim të fatit të tyre për një jetë më të mirë. Ajo që ata presin të arrijnë, nëse e arrijnë, është shumë pak me atë që lënë. A mund të preferonin më tepër se një dhomë të ngrohtë, me një tavolinë të madhe të mbushur me ushqime të bollshme, apo t’i linin ato zemra që drithërohen për çdo rrahje të pulsit të tyre, për ato shpirtra që do të jepnin edhe pjesë të jetës së tyre, për t’i siguruar një jetë të mirë për të dashurin e vet. Madje, ky njeri që udhëton e shtegton nëpër botë, për kë përpiqet ta sigurojë këtë jetë, vetëm për vete apo edhe për njerëzit më të dashur të jetës së tij, të atyre që i kanë qëndruar afër, që e shihnin në dritë të syrit? Ata nuk e kanë ndaluar dot këtë marshim maratonomaku, por as edhe e kanë nxitur. “Mos left (lindtë) ai djalë që nuk vlen!” . Kjo sentencë është e njohur edhe në krahinë. Madje nusja e re dhe nëna do të ishin më të lumtura që ta kishin pranë e jo diku, shtegtuar e harruar dyerve të botës, me tufën e dhenve përpara: *K’to gjasht mujt e verës / T’i shkruiej në’qoshe t’pashterkës/ Këto gjasht mujt e dimnit/ T’i shkruiej n’qoshe t’çilimit.*

Kënga, me përmbajtjen e saj, paraqet një simbiozë, atë të njeriut dhe të malit. Mbase emërtimi njeri duhet të shkruhej me germa të mëdha, pasi në të nuk bëhet fjalë për një njeri, por për dhjetëra e qindra njerëz të koduar në kujtesën e brezave, mbase që në kohërat e hershme, kur, mbase nuk ishte as kjo rrugë, kjo tragë malore që të çonte atje, diku. Ajo përfshin mallin, ndarjen, gjëmën, gëzimin, hidhërimin, pikëllimin e gjenezës së tyre, aq njerëzore e fantastike, atë shpresë se një ditë ata e dinin se do të arrinin të shihnin dritë në fundin e këtij tuneli marramendës.

Qëndrojnë të vendosura pranë e pranë si një simbiozë apo asimbiozë, në ndërthurje simetrike a të çrregullt, ku asnjëra nuk rri pa tjetrën.

A s'janë këto të gjitha një pjesë e mrekullisë dhe e misterit të saj?

2. "Si t'ishte sebepi./T'më mirrshe me vete

Si t'vajsha me t'aj / Rregzinat t'i laja, / Bukën ta gjatujta / koliben ta ruja.

Kuptohet halli i nuses që do të dëshironte të shkonte me të shoqin. Nga ana tjetër, shtegtimi është një punë e vështirë me përgjegjësi, që mbase ajo nuk mund ta përballonte. Madje ai pranonte të qëndronte edhe pa miklimet e saj, të cilat edhe mund ta vononin. Stanet ishin ditëshkurtra dhe barinjtë ishin gjithnjë në kërkim për kullosat e tjera që i prisnin.

Nuk mund të rrish e të presësh vendin e përshtatshëm për të shkruar disa radhë për tufat e dhenve. Tufat merrnin udhën. Deshtë përçorë tundnin këmborët e mëdha. Delet shkonin si të menduara, por edhe të kënaqura për ushqimin që kishin gjetur. Gjatë rrugëtimit të gjatë, ndonjë dele më e dobët mbetej në brinja e nuk ngrihej më. Barinjtë ngrinin e hiqnin stane. Në këto stane të vogla fillonte puna e madhe që i priste. Ndizeshin zjarre dhe burrat vlonin qumështin, e tundnin. Qentë kontrollonin bagëtinë, e kështu me radhë, gjersa sosnin në destinacion.

Këto momente janë të derdhura në këngë. Më ka mjaftuar e më mjafton të dëgjoja e të dëgjoj masën e parë muzikore të shoqëruar me vargun e parë të kësaj kënge, që më nxisnin ta ndiqja me kënaqësi. Ndërkohë më pushtonin disa ndjenja të forta atdhedashurie e krenarie për trojet e bukura e punëmira të dibranëve. Në trup më përshkonin mornica tek dëgjoja këtë këngë dhe s'ngopesha me atë melodi e ato vargje të qëndisura nga duar mjeshtërore e të skalitura në gojën e bilbilave të këngës popullore dibrane.

Pas çdo vargu të këngës përmendet e na ndjek vaji i nuses, "O mjera unë". Është një dhembje që jo vetëm prindërit e djalit e kanë, por më të fortë e ka nusja, e cila zakonisht është e re, sepse djemtë e rinj shkonin të shtegtonin bagëtitë, zakonisht, tufën e deleve, në vende të tjera të ngrohta që kishin kullosë të mirë.

Nusja qan hallin e saj. Por edhe djali (burri) e ka hallin e saj e të gjithë familjes. Ata s'mund të bënë pa këtë shtegtim. Burrat do të përgatisnin qumështin, për të bërë djathë, për të bërë gjizë, për ta bërë gjalpë. Me këto zahire do të ushqejej familja, por edhe se një pjesë do ta shiste që të blinte sende (dyshekë, jorganë, dru zjarri, unaza) e ushqime të tjera. Në shtegtim nuk shkonte vetëm një bari. Bëheshin bashkë disa që mblidhnin disa tufa (tufat e tyre) dhe shkohej me shokë. Por shtegtimi ishte shumë i vështirë, ndonëse me pushime. Nga vargjet e këngës kuptohet se shtegtimi nisej e kalonte edhe në Maqedoni e në Greqi. Po nusja ka frikë "shkinat do t'i duen, do t'i duen shkinat si t'u lajnë rregzinat" Për fjalën *shkinë* kujtoni vargjet e Fishtës të "Lahuta e malcis", ku ai flet disa herë për *shkja*. Rruga e këtyre tufave që shkonte deri në një milion krerë, kalonte nga Dibra e Madhe, në urat dhe pranë lumenjve të saj, Drinit të Zi dhe Radikës. Po kësaj rruge, nusja pret t'i kthehet i shoqi. Ajo ka një frikë që e shpreh, se kur vajzat ose gratë shkina do t'u lajnë rrobat, *rregzinat*, mos vallë ato ua vënë syrin edhe burrave të tyre, që kur i shohin me tufa të mëdha kujtojnë se janë të pasur e martohen me dëshirë e qejf të madh me ta. Apo u rrëmbejnë ndonjë dele dhe shkojnë një natë në shtrat me ta. Bredh kështu mendja e njeriut, veçanërisht kur njeriun që do, nuk e ke afër. Sa e sa herë mendon për të. Mos është kjo vallë vetëm xhelozia gruaje?! Ky ishte një merak që s'e linte rehat. Madje, edhe nëse vonohen një, dy apo tri ditë në kthim, ajo bëhet edhe më merak dhe i thotë që të shkrehë një pushkë e ta lajmërojë se po vjen: *dixhe ni fishek*.

Vargjet e mëposhtme dhe fjalori shoqërues, e japin më të plotë dramën:

*Shkuen gjemt e ri, o njera un-o
Lan orgjaçet n'zi
Shkuen posaj shkuen,
Shkinat do t'i duen,
Do t'i duen shkinat
Si t'u lajnë rregzinat.*

*Si t'ishte sebepi, o njera un-o
T'më mirrshe me vete
Si t'vajsha me taj
Rregzinat t'i laja
Bukën të gjatuja,
Koliben ta ruja.*

*Shajoi si po bie, o njera un-o
ferexhe a kie?
ferexhja ba kllajë,
fugje me një dllajë
Ferexhja ba çullë,
Fugje me një gjurë,
ferexhja e shkurtë
a t'mërdhojfin gjujtë?
ferexhja e vjetër
T'bah dada një qetër.*

*Po na çelën shpenra, o njera un-o
nuk na hihet mrena,
banja si t'ja bajsh
Për Shënsherxh të vajsh,
Me dhen e me shqerra,
Të na gëzoet zemra
Kur dalish n'atë kep, o njera un-o
Dixhe ni fishek,
Te ura e Radikës,
Duel ylli i dritës
Te ura e Izvairit
Topi i tranafajlit
Si na erdh Shënshexhi
Erdh i miri e i keçi.*

3. Një përfundim pa mbyllje

Kënga nuk është e re, madje me bindje mund të thuhet se është shumë e hershme, sepse edhe vetë shtegtimi ka qenë i tillë. Këtu bashkoheshin e gjenin njëri-tjetrin shpirti artist i dibranit me krenarinë kombëtare, sikurse është edhe mali më i lartë në

Shqipëri, Korabi. Në tre-katër dhjetëvjeçarët e fundit, kënga është pasuruar nga duar të kujdesshme. Kur isha i ri dhe kam pasur gjyshen gjallë, sa herë flitej për ish-skuadrat sportive (futbolli, volejboli i femrave, mundja etj) që, zakonisht, mbanin emrin “Korabi”, e pyesja atë nëse kishte pasur rast ta shihte malin. Ajo më thoshte: Malin e Kurupit? Në strukturën e kësaj fjale, sigurisht kanë ndodhur ndryshime gjuhësore në pikëpamje fonetike e mbase dikur ai mal është thirrur Mali i Kurupit.

E frymëzuar nga kjo këngë, ka rreth dy dhjetëvjeçarë që këndohet edhe një këngë tjetër, me të njëjtin titull: “Fusha e Korabit”. Është një këngë e suksesshme, sepse jo vetëm nga dibranët, ajo dëgjohet e shijohet mrekullisht, po ashtu, edhe nga shqiptarët e krahinave të tjera. Nuk mund ta dëgjosh atë këngë pa të kaluar mornica në trup dhe të mos ndiesh një krenari në shpirt. Mbase është vështirë të kuptohet se këtë sukses, kjo këngë e ka si meritë të tekstit poetik apo si meritë e zërit melodioz që e përcjell atë. Sigurisht që të dyja, pasi ky tekst poetik mund të shpalosej vetëm me një muzikë e zë, ku ka emocione dhe dashuri sintezë për folklorin, për traditat. Ja edhe teksti tjetër:

Shkove u harrove, o njera un-o / Një letër s'e çove, o njera un-o, / Një letër një kartë, o njera un-o, / Ta mbaj dada n'arkë, o njera un-o/.

Prap na çeli Grama, o njera un-o, / Ke xhurma t'pret nana, o njera un-o, / Merr pare me fajde, o njera un-o. / Mos harro e hajde, o njera un-o / Merr udhën e hajde, o njera un-o.

Nëse do të kisha mundësi t'i kthehesha edhe një herë kësaj perle, shpresoj se vlera të reja do të gjeja në të.

Pak fjalor:

o njera un-o - o e mjera unë (përsëritet pas çdo vargu)

dadë- thirret motra e madhe, kur ka edhe motra e vëllezër më të vegjël

tëj - ti (përemri vetor i vetës së dytë njëjës)

xhurma - gjurma

thkeve - ktheve

sajt - sytë

shtraue - shtruar (rrobat për fjetje)

kraua - krua (nga: kroi)

grajta - ngrita
xheç - gjeta
ruja - ruaja
qasa tu ka - plasa duke qarë
çilimit - qilimit
shajvi si po bie - shiu që po bie
dllajë - dëllinjë
gjurë - gur
pashterkë - përparëse, e thurur me vegjë dhe zbukuruar me katror.
mërdhojshin - kanë të ftohtë, mërdhijnë,
për Shënxherxh të vajsh - për Shëngjergj të vish
dixhe - digje, harxhoje, shkripe
Radika - lumë në Dibër të Madhe
Izvairit - urë në Dibër të Madhe
i keçi - i keqi

Bibliografi:

- "Guidebook: "DIBRA", përgatiti për botim ARZh (Agjencia Rajonale e Zhvillimit Dibër, financoi "DANIDA" (fondacion holandez), Peshkopi, Shtator, 2003, fq. 4-5, 7-9.:
- Arian Kadiu: "Dibra e Madhe dhe një vështrim në Dibrën e Vogël", Tiranë, 2011, fq. 35, 72.
- Arkivi i Dibrës: Nga dosja e folklorit të kësaj zone (mbledhur nga grupi i historianëve dhe folkloristëve dibranë).